
BOGDÁN PÉTER

Egy kritikai műhely állásfoglalása és javaslatai a romák tankönyvi megjelenéséről

A Magyar Képzőművészeti Egyetem képzőművészet-elmélet szakos, harmadéves hallgatói MONITOR elnevezéssel hoztak létre olyan kritikai platformot és nyitott műhelyt, „amely a kortárs roma művészet és kultúra művészetelméleti, kultúrpolitikai és szociokulturális kérdéseit vizsgálja”.¹

A MONITOR civil kulturális platform különböző szakértőknek a bevonásával keres válaszokat, megoldásokat és alternatívákat az általa felvetett problémákra, miközben a részvételi alapú kurátori gyakorlat lehetőségeit is kutatja és használja.

A Magyar Képzőművészeti Egyetem a projekt mellé olyan online adatbázist rendelt, amely folyamatosan bővül, és hozzáférhető minden érdeklődő számára, ugyanakkor MONITOR Live címmel olyan programokat is szerveznek, amelyek könnyebbé teszik az érdeklődőkkel a személyes vélemény- és tapasztalatcserét.

A 2013 óta szerveződő kezdeményezés legfontosabb állomásai a következők voltak: MONITOR Live, 1 [*Roma*] szerződés az etnikai hovatartozás eladásáról, *Tollfosztás-workshop* a Független Színházzal, MONITOR Live, 2.

MONITOR LIVE, 2 (KESZTYÚGYÁR KÖZÖSSÉGI HÁZ)

A MONITOR – kritikai platform és nyitott műhely 2014. június 3-a és 6-a között tartotta rendezvénysorozatának következő állomását.

A program során a koordinátorok: Balázs Anna, Horváth Balázs, Menesi Luca és Varga Krisztina, a Magyar Képzőművészeti Egyetem képzőművészet-elmélet alapszakának diplomázó hallgatói voltak, Kékesi Zoltán konzulens segítségével. Míg a roma érdekeket és értékeket Daróczi Ágnes, Bárony János és Kállai Ernő képviselték.

2014. június 3.

Az első napon a MONITOR koordinátori beszéltek arról, hogy a MONITOR Live, 2 fókuszpontjában a következő kérdések állnak: A hazai tankönyvekben miként jelenik meg a cigányság? Vajon a vonatkozó tankönyvi tartalmak alkalmasak-e

---

¹ A szövegben előforduló idézetek a MONITOR kritikai platform és nyitott műhely elektronikus (<http://monitorlive.wordpress.com/>) és nyomtatott adatbázisából származnak.

arra, hogy közelebb hozzák egymáshoz a roma és nem roma diákokat?

A bevezetőben az is elhangzott, hogy a MONITOR Live, 2 programjainak kiindulópontja Terestyéni Tamás: *Fekete pont. A középiskolai történelem- és társadalomismeret-tankönyvek romákkal kapcsolatos tartalmi* című, 2004-ben megjelent tanulmánya volt,² ugyanis a MONITOR műhely tagjai, Terestyéni Tamás módszerét átvéve, megismételték a tankönyvkutatást, mégpedig a 2013/2014-ben és a 2014/2015-ben hivatalos tankönyvek jegyzéke alapján, azért, hogy lássák, mi változott tíz év alatt e tekintetben Magyarországon.

A koordinátorok elmondták, hogy természetesen a 2014/2015-ös tanévi tankönyvváltozások (az, hogy még nem hozzáférhető minden kísérleti tankönyv) korlátozták a mozgásterüket valamelyest, ugyanakkor már biztosan meg tudták

állapítani, hogy mennyiségileg növekedett a hazai tankönyvekben a romákra vonatkozó információ, miközben a minőségük nem változott, mert ugyanolyan negatív ábrázolásokat prezentálnak, mint tíz évvel korábban. Tanulmányuk szövegét: *Fekete pont 2014 – A cigányság reprezentációja az általános- és középiskolai tankönyvekben* címmel tették közzé a MONITOR honlapján.

2014. június 4.

A második napon *Az objektív igazság látászata – nyitott beszélgetés a tankönyvek szere-*

péről és a cigányság reprezentációjáról címmel tartottak beszélgetést a MONITOR tankönyvkutatásának eredményeiről. A szerzők és a szervezők többek között arra keresték a választ, hogy milyen feltételeknek kell, hogy eleget tegyen a hivatalos narratíva, melyek azok a kulcspontok, amelyek kihagyhatatlanok a közös történelem bemutatása során, és miként lehet egy tankönyv az előítéletek lebontásának az eszköze.

A témával kapcsolatosan Daróczi Ágnes, Bársony János, Binder Mátyás, Kállai Ernő és Kegye Adél fejtette ki véleményét és meglátásait.

A kibontakozó vita során elhangzott olyan érvelés, amely a romák jelenlegi és a múlt század harmincas éveiben élő afroamerikaiak helyzete között vont párhuzamot. Felmerült az a kérdés, hogy a romák történelmével

kapcsolatosan mikor jut el a tankönyvírás odáig, hogy az elkövetők narratívája helyett megjelenjen az áldozatok narratívája. De érte kritika a pedagógusképzést is, amennyiben volt olyan véleményalkotó, aki szerint a tankönyvek csak egy elemet képeznek egy sokkal komplexebb rendszernek, amelyben végre a pedagógusokat meg kellene tanítani arra, hogy valóban sikeresen tudjanak tanítani. A beszélgetés során a diskurzusban résztvevők áttekinítették azt is, hogy a jelenlegi jogi normák és garanciák mellett milyen törvényi lehetőségei vannak annak, hogy a különböző tankönyvek diszkriminatív voltát ellensúlyozni lehessen.

² Terestyéni Tamás: *Fekete pont. A középiskolai történelem- és társadalomismeret-tankönyvek romákkal kapcsolatos tartalmi*. *Beszélő*, 9. évf. 5. szám. 2004. május

2014. június 5.

A rendezvény harmadik napján a *Fórum-színház előadása* volt látható a Független Színház közreműködésével.

A szervezők olyan szövegeket választottak ki megjelenítésre, amelyet az adott tankönyv azért kínál fel a roma és nem roma gyermekeknek olvasásra, hogy a pedagógus moderálása mellett átélhessék, megvitathassák, hogy egy adott szituációban milyen lehet diszkriminált romának és diszkrimináló nem romának lenni.

A három történetet Imre Katalin és Trencsényi Borbála: *Emberismeret, etika*, illetve Gönczöl Enikő: *Én és a politika. Társadalomismeret 13-15 éveseknek* című tankönyveiből választották. A párbeszéddek, szituációk tartalmát pedig a következőképpen lehetne összefoglalni:

1. Egy 75 éves sajtóhídvégi, nyugdíjas asszony előítéletes meglátásai a romákról.
2. Lakáseladás: a roma vevő 5 millió forintot kínál, a nem roma vevő 3,5 milliót. A dilemma tárgyát az képezi, hogy el lehet-e adni cigányoknak a házat, ha utána az eladó még a településen akar maradni.
3. Egy roma pincért azért bocsátottak el az állásából, mert egy vendég szólt az étterem vezetőjének, hogy őt cigány ne szolgálja ki.

A dialógusok előadása után a Fórumszínház nézői, résztvevői lehetőséget kaptak arra, hogy reagáljanak a látottakra. Három csoportra oszlottak, s részleteiben is kibeszélhették egy-egy konfliktusos helyzetnek a lehetséges logikus folytatását, illetve feloldását.

A kiscsoportok válaszi után az előadások megismétlése következett, de immáron a kiscsoportok tagjainak felfogásában.

Abban a történetben, amelyben a nem roma család azzal küszködött, hogy a jól felfogott anyagi érdekei mentén annak a roma vásárlónak adja-e el az ingatlanát, amelyik a nem roma jelentkezőkhöz képest a legtöbb pénzt kínálta – de emiatt a falu előítéletes rétegének kiközösítésére számíthatnak –, az amatőr színészek úgy döntöttek, hogy a pénz a döntő érv az alku megkötésében, vállalva akár a kiközösítést is.

Ahol a résztvevőkből kikertülő alkalmi színészek azt boncolgatták, hogy egy roma pincért meg kell-e fosztani az állásától akkor, ha a nem roma vendég azt követeli, hogy őt és a társaságát cigány származású személy semmilyen körülmények között ne szolgálja ki, az előadók a mellé tették le a garast, hogy egy rasszista konfliktusban is van létjogosultsága a békéltető párbeszédnek, az olyan típusú kompromisszumkeresésnek, amely a származásból fakadó hátrányokat igyekszik felszámolni.

A Független Színház által megjelenített párbeszéddek nem azt tükrözték, hogy a történelemtankönyvek miként ábrázolják a romákat, hanem azt, hogy egy etika- és egy társadalomismeret tankönyvben a szerzők milyen dialógusokat kínálnak fel a diákoknak és a pedagógusoknak a diszkriminatív helyzetek elemzésére, értelmezésére és megoldására.

Ez a színházi illusztráció sikeres volt, de izgalmas lett volna az is, ha a romákra vonatkozó történeti narratívákat is megjelenítik a középkortól a 21. századig.

2014. június 6.

Az utolsó napon a szervezők az Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány munkatársának, Varga Attilának a közreműkö-

désével interaktív sétát tartottak a nyolcadik kerületben.

A résztvevők egyebek közt eljutottak a Gallery 8-ba, amely működő roma oktatási, kulturális és tudományos központ hiányában arra emlékeztet, illetve azt dokumentálja, hogy 1959 és 2014 között összesen 18 terv született egy ilyen intézmény felállítására, de mégsem sikerült megvalósítani.

A városnézés után nyitott fórumra került sor. Azt vitatták meg kiscsoportokban, hogy a tankönyveknek az értékítélet, a kölcsönhatás, az ok-okozati tényezők, valamint a roma önkép/identitás témakörökön belül milyen szempontokra kellene fókuszálniuk ahhoz,

hogyan olyan tananyagok születhessenek a cigánysággal kapcsolatban, amelyek megfelelnek a politikai korrektség és a történeti hitelesség kívánalmainak egyaránt.

Összesen 10 olyan javaslatot fogalmaztak meg a résztvevők egy nyílt levélben, amelyekkel a jelen tanulmány roma származású szerzője is messzemenően egyetért.

Szakmai korrektség

A MONITOR Live, 2 a történelem, etika és társadalomismereti tárgyak tekintetében elvárja a *szakmai korrektséget*, azt, hogy a tankönyvek árnyaltan, differenciált szemlélettel ábrázolják a romákat, ugyanis jelenleg nem derül ki belőlük, hogy a roma népcsoport nem egyetlen massa, hanem ugyanolyan rétegzett etnikum, mint bármelyik nemzet vagy nemzetiség a világban, a szokásos szociológiai és kulturális jellemzőkkel.

Integrált megjelenítés

Megfogalmazódott annak az igénye, hogy a *tematikus gettó* helyett a romákról szóló

tudásanyag a szaktárgyak általános paradigmái szerint, integráltan jelenjen meg, ugyanis semmi nem indokolja azt, hogy például a romák történelmét kizárólagosan a romológia és a roma népismereti tankönyvekben tárgyalják. A valóságban minden egyes roma történeti korszaknak illeszkednie kellene a történelem tankönyvekben egy adott kor általános gazdasági, politikai, szociológiai leírásaiba.

A romákat ne homogén csoportnak tekintsék

Felmerült az a természetes igény, hogy a romákat a tankönyvek ne tekintsék *homogén csoportnak*, mivel

ez csakis előítéleteken és sztereotípiákon alapulhat, hiszen a romák kulturálisan, szociálisan és szociológiai aspektusok szerint is rendkívül differenciáltak. A tankönyvekből

olyan tananyagok születhessenek a cigánysággal kapcsolatban, amelyek megfelelnek a politikai korrektség és a történeti hitelesség kívánalmainak egyaránt

ki kellene derülnie annak, hogy a romaságon belül is számos társadalmi pozíció létezik.

A többség szerepe és felelőssége a többség-kisebbség viszony alakulásában

A műhely résztvevői – és a jelen tanulmány roma szerzője is – indokoltnak tartják, hogy kiderüljön a tankönyvekből: társadalmi pozíciójánál fogva a többséget felelősség terheli a roma kisebbséggel kialakult viszonyáért.

Több szempontú megközelítés

Fontos javaslat, hogy a tankönyvek *megközelítésének több szempontúnak* kell lennie, azaz meg kell, hogy tanítsa a gyermekeket – a romák relációjában is – a kritikus látásmódra. Vitára, nézőpontváltásra és az empátia gyakorlására kell készítetnie.

A cigány kultúra értékeinek bemutatása, pozitív példák és történetek a cigányságról

A résztvevők szeretnék azt is, hogy a tankönyvek a *cigány kultúra értékeit, a velük kapcsolatos pozitív példákat és történeteket* közvetítsék, a nemzeti kultúrát évszázadok óta gazdagító, integráns részeként. Közben egyértelművé téve azt is – ez személyes állásponatom –, hogy a 21. században a cigánymagyar bikulturális identitás a korszerű azonosságtudat a hazai romák esetében.

Az emberi méltóság tisztelete

Elengedhetetlennek gondolják, hogy a tankönyv erkölcsi-pedagógiai szándéka legyen egyértelmű és határozott, a kultúrák sokféleségét ne csak problémaként, de értékként is tetelezzze, az *emberi méltóságnak* mindenkit megillető, feltétel nélküli tiszteletével együtt.

Ne csak direkt értékítéletet közvetítsen

Az állásfoglalás szerint fontos az, hogy a tankönyv értékítélete *ne csak direkt* kinyilatkoztatásokban fogalmazódjon meg, hanem a „rejtett tanterv” is legyen olyan érték közvetítő eszköz, ami segíti a tanulókat abban, hogy az előítéleteiket leverkőzzék. Elvárhatóan tartják olyan vizuális és zenei segédanyagoknak a használatát is, amelyek naprakészen frissülnek az interneten.

Cselekedtető tankönyvek

Az ajánlások megfogalmazói szerint a könyveknek *cselekedtető tankönyveknek* kell lenniük, azaz lehetőséget kell adniuk arra, hogy a gyermekek különböző szerepge-

korlatokon keresztül sajátítsák el az empátiát és a toleranciát.

A MONITOR – kritikai platform és nyitott műhely a résztvevők által fentebb megfogalmazott és a jelen tanulmányban rövidítve összefoglalt – álláspontját, javaslatait eljuttatja a kísérleti tankönyvek szerzőinek, kiadóinak, az EMMI illetékeinek, s egyúttal nyilvánosságra is hozza.³

UTÓIRAT

2014 júliusában a MONITOR – kritikai platform és nyitott műhely a Független Színházzal együttműködésben a Bánkító Fesztiválon megismételte a Keszyűgyár Közösségi Házban megrendezett fórumszínházat a történelem- és társadalomismereti tankönyvek roma képéről. A Daróczi Ágnes által képviselt Romano Instituto tudományos roma kutatóműhely ugyanebben a tárgyban szakmai kritikai állásfoglalást tartalmazó levelet küldött szét az érintett szakma képviselőinek.

A megkeresett intézmények között az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet is szerepelt, amely meghívta a Romano Instituto képviselőjét, Daróczi Ágnest, valamint a MONITOR szervezőit egy találkozásra. A megbeszélés során a kritikusok örömmel nyugtázták, hogy az OFI nyitott a haladó szellemű szakmai kezdeményezésre, és a jelen beszámoló kéziratának lezárásakor annyi tudható, hogy az Intézet felkéri a kritikusokat a jelenlegi történelem- és társadalomismereti tankönyvek roma vonatkozásainak véleményezésére.

³ (A nyílt levélben foglalt javaslatokat helyeslik és támogatják a következő egyesületek és alapítványok: Artemissió Alapítvány, Autonomia Alapítvány, Cigányságkutató Intézet – Romano Instituto Alapítvány, European Roma Cultural Foundation (ERCF), Hálózat a Tanszabadságért, Hivatlanul Hálózat, Humán Platform, Igazgyöngy Alapítvány és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság, Magyar Pedagógiai Társaság, Nők a Jövőért Egyesület, Romakép Műhely, Romák Felzárkóztatásáért Egyesület, Szimbíózis Kulturális Antropológiai Alapítvány, Társaság a Szabadságjogokért (TASZ), Történelemtanárok Egylete, Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány.)